

Sans for litteratur

Den substantielle dimension i kvalitetsbegrebet

Problemet med det performative kvalitetsbegreb er, at det er tømt for indhold. Det erstatter kvalitet med kvantitet. Det handler om at *præstere* i konkurrence med andre eller i forhold til en målestok frem for at være optaget af at *mestre* et aspekt af verden. Det performative kvalitetsbegreb oversætter *bedre* til *mere*, *højere* og *hurtigere*. Alternativet bliver i dette indlæg præsenteret som et substantielt kvalitetsbegreb.

Det substantielle kvalitetsbegreb

Det substantielle kvalitetsbegreb forstår kvalitet i undervisningen i tilknytning til kvaliteter ved konkret indhold og fænomener i verden. Eleverne skal øve sig og lære at mestre i skolen, men de skal gøre det med henblik på at udvikle sans og smag for fænomener i verden. Smag skal her forstås bredt som dømmekraft og handlerepertoire. Når man taler om smag, kan man tro, at det er meget subjektivt og vilkårligt. At det er et spørgsmål om smag og behag. Men man skal huske på, at vi smager på ting i verden, der er kendetegnet ved bestemte kvaliteter, som er med til at forme os.

Udvikling af sanser og smag

Vi har brug for at blive udfordret og smage på det anderledes og fremmedartede, hvis vi skal udvikle vores sanser og smag. Det gælder råvarer, krydderier, smagsstoffer og tekstur i maden. På samme måde udvikler vi smag for design, arkitektur og billedkunst ved at træne sanserne og forholde os til farver og former. Selv matematiske fænomener kræver udvikling af smag og interesse for linjer, flader og mønstre, ellers bliver matematik let reduceret til abstrakte og uvedkommende symboler. Derfor er smag ikke vilkårlig. Det stof og den struktur, vi forholder os til, er med til at danne os som mennesker.

Udvikling af mangesidige interesser

Johann Friedrich Herbart pegede allerede i begyndelsen af 1800-tallet på, at kernen i undervisning bør være elevers udvikling af mangesidige interesser. Interesseudvikling er afgørende for det substantielle kvalitetsbegreb. Vi smager på noget. Vi interesserer os for noget. Smag og interesser retter sig mod et substantielt indhold i verden. Det er stoffet, der danner, og den mangesidige udvikling af interesser sker gennem en alsidig beskæftigelse med forskellige fænomener. Til forskel herfra kan man bemærke, at et fokus på elevers individuelle lyst og motivation har tendens til at frakoble indhold og dermed risikerer at tabe verden af syne.

Fra læselyst til sans for litteratur

Som eksempel på interesseudvikling vil jeg fremhæve udviklingen af sans for litteratur. Det er en interesse, der efter min opfattelse har været forsømt i en årrække. Det skyldes især to forhold. Den digitale udvikling har skabt en opmærksomhedsøkonomi, hvor sociale medier og lystbetonede spil stjæler opmærksomheden på blandt andet litteraturens bekostning. Samtidig har man i uddannelsessektoren og den kulturelle offentlighed betonet læselyst (individperspektiv), nytteværdi og læsekompetencer i sig selv som en vigtig

forudsætning for at kunne begå sig i et moderne videnssamfund (samfundsperspektiv). Derfor har man prioriteret aktiviteter, der skaber læselyst og fremmer læsefærdigheder. Man forsøger at motivere til læsning med prisuddelinger, læsekampagner og test i hurtiglæsning. Til gengæld har der været mindre fokus på litteraturens æstetiske kvaliteter, der bryder med lystbetonet vanetænkning og behovsopfyldelse. Dog kan man de senere år iagttage en fornyet interesse for litteraturens æstetiske værdi og eksistentielle betydning. Her vil jeg især fremhæve to projekter, der på en helt anden måde sætter litteraturen og dens æstetiske kvaliteter i spil.

Oplev litteraturen

Det ene er det landsdækkende lodtrækningsforsøg *Kvalitet i dansk og matematik* (KiDM), der er igangsat af Undervisningsministeriet, Danmarks lærerforening og Skolelederforeningen. Som leder af projektet har jeg haft en unik mulighed for at udvikle et alternativ til tendenser i litteraturundervisning, jeg er kritisk overfor. Det, jeg er kritisk overfor, drejer sig om et overdrevet fokus på genreundervisning, læringsmålstyring og træning af analyse, der hverken er forankret i elevernes æstetiske oplevelse eller giver mulighed for en samlet fortolkning af den skabte verden. Som alternativ har jeg i samarbejde med en række kolleger udviklet en undersøgende tilgang, der har til hensigt at skabe tid og rum for elevernes æstetiske oplevelser og skærpe deres sans for litteratur.

Den erfarede kvalitet

Problemet er, at *målbar* kvalitet, det vi kan tælle, fylder i form af test af læsetempo og afgangsprøver. Til eksamen skal eleverne kunne gøre rede for træk ved litteraturen på en entydig måde, fx genretæk og fakta om forfattere og perioder. Men man når ikke frem til det, der egentlig tæller, nemlig en sans for, at litteraturen inviterer én inden for i et fremmed univers. Derfor arbejder vi systematisk med den *erfarede* kvalitet ved at sætte tempoet ned, skærpe elevernes sanser og udvikle deres forestillingsevne. Det er et intenst og meningsfuldt arbejde for elever at deltage i åbne, dialogiske undersøgelser af æstetiske verdener. Og dette arbejde kan ikke kun være lystbetonet, da det netop er en æstetisk kvalitet ved teksterne, at de udfordrer og potentielt udvider læserens horisont. Læselyst og læringslyst er ikke idealet i sig selv, da lyst er forbundet med individets nydelse og velvære her og nu. Bemærk, at lystbegrebet knytter an til individets proces (læsning og læring) frem for at rette opmærksomheden mod indholdet og udtrykke en kærlighed til stoffet. Til sammenligning har den æstetiske erfaring og undersøgelse sin egen tid, der mere præcist kan beskrives som et inciterende og engagerende fortolkningsarbejde, som giver mening over tid.

Brug litteraturen

Det andet projekt er *Brug litteraturen*, der er et tværvidenskabeligt samarbejde mellem fakulteterne og institutterne for kulturvidenskab, sundhedsvidenskab, historie og statskundskab på Syddansk Universitet. Projektet udvider perspektivet på litteraturens nytte i relation til en mere alsidig opfattelse af menneskets mangesidige behov, herunder behovet for skønhed, selvforglemmelse og selvoverskridelse. Med afsæt i dette nuancerede begreb om nytte og behov anvendes litteraturens potentiale på tværs af flere uddannelser til at udvikle de studerendes sensitivitet og skærpe deres opmærksomhed over for den menneskelige faktor, der således ikke blot bliver et anliggende for humaniora. Hensigten er at bruge litteraturen til at kvalificere analyser af samfundsrelevante udfordringer som fx aldring, arbejde, sociale forskelle, alkoholisme, sundhed og sygdom.

Fra narrativ medicin til narrativ pædagogik

En særlig kvalitet ved litteratur er, at den kan bruges til at tematisere relationer på en åben og undersøgende måde, så man undgår en instrumentel tilgang til relationer som et problem, der skal håndteres og kræver særlige kompetencer. Denne kvalitet udnytter man blandt andet inden for narrativ medicin, der skal hjælpe de medicinstuderende til at se patienter som andet end en samling af symptomer og diagnoser. Man kunne overveje, om vi ikke burde bruge litteratur på en beslægtet måde i læreruddannelsen, og ikke kun i dansk, men som en narrativ pædagogik i lærerens grundfaglighed.

Indholdets kvalitet i undervisningen

Fælles for de to projekter er, at de anvender litteraturens kvaliteter til at skabe kvalitet i undervisningen. Med det substantielle kvalitetsbegreb bliver tekstvalget og mere generelt det eksemplariske indholdsvalg afgørende for kvalitet i undervisningen. Derfor formulerede jeg en række kriterier for tekstvalg ved opstart af KiDM, der kombinerer kriterier for æstetisk kvalitet (bl.a. kontrastfyldt form og fortolkningslag) og didaktisk kvalitet (bl.a. et umiddelbart tilgængeligt og engagerende oplevelseslag samt potentiale for fordybelse og langsamlæsning). I forlængelse heraf vil jeg pege på, at kvaliteterne ved den undersøgende tilgang til litteratur hænger sammen med, at den tilbyder metoder til at omsætte litteraturens kvaliteter til både *erfare*t og *værdsat* kvalitet i undervisningen. Målet er, at eleverne udvikler sans for litteraturen og lærer at værdsætte dens kvaliteter, herunder ikke mindst at tage kritisk stilling til litterære tekster.

Sammenhængende læsning af sammenhængende tekst

Den nære sammenhæng mellem indholdets kvalitet, den metodiske kvalitet og kvaliteten i undervisningen kan beskrives som en sammenhæng mellem læsning, tekst, oplevelse og refleksion. Den særlige kvalitet ved litteratur viser sig ved, at sammenhængende læsning af sammenhængende tekst danner grundlag for sammenhængende oplevelser og tænkning. Derfor skal litteraturen ikke konkurrere med sociale medier og spil om elevernes umiddelbare opmærksomhed. Tværtimod skal eleverne have mulighed for at erfare, at litteratur tilbyder et alternativ til fragmenterede beskeder og hurtige opdateringer på nettet. Vi skal ikke konkurrere på lyst og tempo, men tage tempoet ud af undervisningen, så eleverne får mulighed for at gå på opdagelse i litteraturens verdener. Eleverne skal opleve, at litteratur kan imødekomme et dybere behov for at stoppe op og tænke over sammenhænge i tilværelsen. Ved at sætte fokus på kvalitet i indholdet og valg af tekst kan vi således skabe grundlag for en *erfare*t kvalitet, der peger ud over undervisningen og bidrager til elevernes alsidige udvikling.